

Van-e alapja a dákó-román kontinuitás elméletének?

Írta: BUDAY ÁRPÁD.

Az az elmélet, hogy a mai románok nem mások, mint a dáciai őslakosságnak a római telepésekkel történt összeolvadásából, a mai Erdély földjén keletkezett, megszakítás nélkül ott lakó és onnan elterjedt neo-latin nép, a XV. században keletkezett. Azóta kétszer részesült meg nem érdemelt gyakorlati méltánylásban. Nem szólhatunk ugyanis arról, amely tulajdonképpen sorrendben az első volna, t. i. a három fejedelemségnek Mihály vajda alatt történt rövid egyesítéséről, mert ez programmon kívüli incidens volt, sem arról, hogy Bethlen Gábor akarta Erdélyt és az akkor vele szemben bizonyos hűbéri helyzetben lévő két oláh vajdaságot egyesíteni Dácia királyság néven. Bizonyos u. i., hogy ebben a királyságban, ha megvalósul, semmi sem lett volna abból a tartalomból, ami az elméletnek megfelelt volna, csupán a név.

Már sokban az elmélet szellemének felelt volna meg, ha sikerül II. Józsefnek nagyon komolyan elgondolt hasonló felújítási terve. A császárnak Erdélyben már foganatosított úrbéri, közigazgatási és iskolai reformjai mutatták, hogy a két oláh vajdaság és Erdély egyesítéséből létesíteni tervezett *Új Dácia királyság-gal*, – egyelőre ugyan csak számbelileg, de nemsokára minden tekintetben – a neo-latin nép lett volna túlsúlyban. Az eszme valóraváltása akkor – egyebek közt a császár korai halála miatt – elmaradt. De nem halt meg. Maior Péter, Sinkai György, Micu-Klein püspök és még annyian akkor és azután, nem engedték elpusztulni, hanem gondos, féltő – részben titkolt – szeretettel ápolták s Erdély határain kívül élő testvéreiknél is terjesztették, míg Saguna Andrásnak a gyakorlati megvalósítás irányában is jelentős lépést sikerült tennie. A *Supplex Libellusok*, az erdélyi románság 1848-1849. állásfoglalása és későbbi szereplése, memorandumai stb.; mind azt bizonyítják, hogy az eszme megvalósulását, bár Magyarországtól függetlenül. Habsburg-fennhatóság alatt remélték és éppen ezért Bécsben mindig akadt pártfogója a tervnek. Még 1917-ben is ez látszott legvalószínűbbnek. Aztán jött Trianon és az „ezeresztendő jogtalanságot” „jóvéte”, megteremtette a mai nagy Romániát. Nem ez volt az egyetlen hamis tan, mire ott a győzők ráütötték a maguk Brennus-pecsétjét.

Ennek a hamis tanításnak megindítója Antonio *Bonfini* volt, Mátyás királyunk olasz származású udvari történetírója. *Rerum Hungaricarum Decades* című munkájában ezt írja: A valachok pedig, mint azt nyelvük is bizonyítja, melyet oly sok viszontagság és mindenféle barbár népek közt sem lehetett

elpusztítani, – a rómaiaktól erednek, még pedig a Trajanus és más római császárok által Dáciába telepített gyarmatosoktól.¹ Nem lehetetlen, hogy ez az elmélet különös kegyességre hangolta Bonfinival szemben a nagy királyt is, kinek a német-római császári koronára való törekvésében – ügyes kézben – hasznos kártyának bizonyulhatott.

Az elmélet aztán megjárta a világot, évszázadok múlva átkerült Keletre, ahol először Miron *Costin* XVII. századbeli moldvai krónikás vette fel krónikájába. Gyakorlati jelentőségre azonban csak a XVIII. század végén emelkedett, mikor a politikai következtetéseket is igyekeztek levonni, mint a már említett új Dácia királyság tervezésében.

Azóta nyelvészek és történetírók foglaltak állást ebben a kérdésben. A román szakemberek a legújabb időkig kivétel nélkül mellette harcoltak, a magyarok ellene; a nem érdekeltek véleménye megoszlott. A román történetírásban még ma is túlságosan sokan érvényesülnek azzal a módszerrel, melyet nálunk – nem éppen igazságosan, ha a fejlődés mai álláspontján jogosan is – megrónak néhai jó Horváth Istvánban.² A többi nemzetbeli írók meg tulnyomólag nyelvészeti alapon vitatták a kérdést. Még a történetírók is megelégedtek a nyelvi hasonlóságokkal és ezen az alapon foglaltak állást (Pl. Mommsen, Jung). Eéthy László volt az egyedüli, aki nemcsak nyelvészeti, hanem *dáciai történeti alapon* tárgyalta a kérdést³. Csodálatosképpen ennek a munkának, bár nagy könyvsikert ért el, mégsem volt kellő hatása; két kiadást ért meg s mégis alig vettek róla tudomást. A jelenség magyarázata alig lehet más, mint az, hogy *a történeti* bizonyító anyagot ő is csak mellékesnek veszi, úgy nagyjában halad el mellette. Pedig, hogy milyen élesen látta a dolgokat, egyetlen példa: a román címer és zászló eredetének talpraesett magyarázata bizonyítja⁴.

A románok megszakítás nélkül Erdélyben lakásának elméletét azonban az egész román köztudat szeretettel ápolta, kellő elfogultsággal csinosította és ma így tanítja:

Dácia elfoglalása után a véres háborúk alatt részben elpusztult, részben kivándorolt (de – természetesen többségében – itt maradt) dák lakosság helyét a római császárok telepítéssel pótolták. Később a kivonult dák lakosság is visszatért régi lakóhelyeire, megbékült a változhatatlannal, érintkezésbe lépett a rómaiakkal, összebarátkoztak, sőt össze is házasodtak. A dákok idővel elsajátították a rómaiak nyelvét, életmódját és szokásait. Dácia kiürítése alkalmával a katonasággal együtt kivonultak a hivatalnokok és a gazdagabb lakók; a földhöz kötött falusi nép azonban itt maradt. A dákok és rómaiak összeolvadásából keletkezett új nép és nyelv a román⁵.

Mindezt így, első hallásra minden intelligens ember valószínűnek ítéli és a szakembernek hosszasan kell bizonyítania, hogy ahány mondat,

¹ Dec II. lib. XVII.

² A magyar történettudomány – hála Istennek – régen túlhaladta H. J.-t és társait; de ezt a fokozatot is meg kellett tennie; és H. I. minden szertelensége mellett sem rúgta oldalba sem a rendszert, sem a módszert, még ha levédett is.

³ Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. Nagybecskerek. II. kiadás. 1890.

⁴ I. m. 226–229. lapok. Réthy hatástalanságának magyarázata különben alighanem az, hogy ő az oláhokról *mindent* megírt s ezért nem mindig részletezett, viszont közönségünket csak az *őslakos vagy nem az?* kérdése érdekelte, – mint reá is tartozó, életbevágó kérdés.

⁵ Lupas, Joan; A román nemzet története. Cluj-Kolozsvár, évsz. n. 23-24. 1.

annyi lehetetlenség; hogy az egész nem más, mint az ókor viszonyainak intézményeinek, a dáciai állapotoknak nemismeréséből származó idillikus elképzelés, mely itt-ott megfelel ugyan az újkori viszonyoknak és sokan vannak – kivált a győzők között – akik a legújabb háború teremtette állapotoknak is ilyen fejlődését remélik, – de a Kr. u. II-III. századra nem talál. *Az az összeolvadási folyamat nem mehetett végbe, mert:*

nem volt hozzá idő:

nagyon sokféle volt az összeolvasztandó elem;

s Rómának akkor már nem volt hozzá ereje.

Ezeket fogjuk bebizonyítani az alábbiakban.

Nem volt idő a beolvasztáshoz. Ha csakugyan igaz volna az, hogy Trajanus a második háborúban azt az egész területet meghódította, melyet Dácia tartomány néven ismerünk és így a római uralom ott mintegy 170 esztendeig békében végezhetne volna a maga beolvasztó munkáját, – *talán* lehetne beszélni számottevő, ha nem is teljes sikeréről; olyanról, amelynek végső következménye új nép és nyelv kialakulása. A történelmi Magyarországnak harmadrészét tartotta ugyanannyi ideig hatalma alatt egy másik nagy katonai hatalom, a török és az elnemzetietlenítés terén alig tudott valamit elérni. A rómaiak több okból nagyobb sikert értek el, de távolról sem azt, amit a dákó-román kontinuitás hívei feltételeznek.

Az okok a következők: Dácia meghódítása csak fokozatosan történt és félszáz esztendő kellett, hogy a Trajanusnak tulajdonított határokat valóban elérje; a dáciai római uralom tehát csak a tartomány kis része felett tartott 170 esztendeig. Nem felejtendő az sem, hogy a dákok elkeseredett ellenségei voltak a rómaiaknak s éppen ezért Róma dáciai uralma minden volt, csak nyugodt nem.

Azt, hogy Dácia meghódítása nem egyszerre, hanem fokozatosan történt, feliratos emlékek és leletek alapján volt alkalmam bebizonyítanom.¹ Itt csak az eredmény főadatait ismétlem. Eszerint Trajanus korában a Sztrigynek a Marosba torkollásáig ez a folyó, azután az Aranyos torkolatvidékéig a Maros a római uralom határa úgy, hogy a Sztrigyől nyugatra és a Marostól északra fekvő terület a római. Az Aranyos torkolatától ez a folyó, majd a mai Tordától Kolozsvárnak vezetett ut vonala, tovább a Kisszamos, Déstől az egyesült Szamos a birodalom keleti, illetőleg északi határa, – természetesen nagy vonásokban jelölve meg Trajanus sasai előnyomulásának határát. Csak később – talán Hadrianus alatt – hódították meg a mai Mezőséget s még később a Marostól délre eső területet, ahol a Küküllők vonala mind egy-egy előrelépés határa. Legutoljára maradtak a dákoknak a Sztrigyől keletre lévő hunyadi hegyekben volt sásfészkei és a mai Oltenia (Kisoláhország, Szörényi bán-ság), azaz Dacia Malvensis.

Azt, hogy elébb osztatlan a tartomány (prov. Dacia). 129-ben azonban már Dacia superior és inferior, végül (158 és 168 közt) Dacia Porolissensis, Apulensis és Malvensis van, – egyedül azzal lehet megmagyarázni, hogy Dácia meghódítása nem egyszerre, hanem fokozatosan történt. Amint több-több terület került római uralom alá, szükségessé vált annak közigazgatási, főleg pénzügyigazgatási tagozása.

Általában azt szokták mondani, hogy ezek a felosztások katonai

¹ Dolgozatok az Erd. Nemz. Múzeum érem- és régiségtárából. – Travaux de la Section num. et arch. du Musée National de Transsylvanie. 912, 111. évf. 74. sköv. I.

szempontból váltak szükségessé. Ezt a feltevést azonban egyetlen tény sem támogatja. Hiszen úgy a kettős, mint a hármas tagozású tartomány-
nak egy a katonai parancsnok császári helytartója (legátus Augusti) s
csak prokurátora van minden résznek külön. Egységes maradt a császár-
kultusz szervezete s minden olyan intézmény, melyet nem okvetlenül be-
folyásol a terület nagysága.¹ És hogy az újabb felosztásnak nem katonai
okai voltak, abból is bizonyos, hogy a második légiót már a hármas fel-
osztás korában vitték Potaissába, nyilván a markomán-háborúkkal kap-
csolatos veszedelem miatt.

A dáciai hódítás tehát csak a Kr. u. 158 utáni évek valamelyikében
volt befejezve.² Addig elkeseredett harcok folytak, melyek nem mozdí-
tották elő az összeolvadás folyamatát. Legfeljebb az ellenálló ősi lakos-
ságot apasztották. Itt jegyezzük meg azt is, hogy a római uralom sohasem
terjedt ki a Hargitától keletre és a Feketeügy vonalától északra fekvő
mai Székelyföldre, sem a mai Moldvára, Bukovinára, Máramarosra; éppen
olyan kevéssé volt bármikor is a római impérium része Szatmár, Bihar,
Zaránd területe. Ezeken az *északi* és *keleti* területeken egyetlen római
emlék sem került elő, ami arra vall, hogy még a kereskedelmi kapcsolat
is nagyon gyér lehetett, ami kétségtelen bizonyítéka, hogy a kimenekült
szabad dákokkal és más barbár népekkel a legelszántabb gyűlölködés
állapotában élt Róma. Ezzel szemben a debreceni múzeum számtalan lelete
bizonyítja, hogy az Alföld felé voltak legalább kereskedelmi és kulturális
kapcsolatok. Az elébb említett területek mai román lakossága tehát semmi-
esetre sem lehet autochton, csak bevándorolt.

Miután bebizonyítható tény, hogy Dácia meghódítása nem a század
elején, hanem jó félévszázaddal később történt meg, az összeolvadásra
feltételezett 170 esztendőnek egyharmada elesik. Marad tehát a beolvasz-
tásra száz-százötven esztendő, szűkös számítva három nemzedék. A kon-
tinuitás tanának a fejtegetések során mindinkább elkomorodó híve még
mindig kitart s azt mondja: ebből a három nemzedékből az első még
közvetlenül harcolt a szabad hazáért, vagy a harcolókkal rettegett annak
sorsáért. A második azonban már beletörődött sorsába és beadta a
derekát; végül a harmadik nemzedék már csak hírből hallott a harcokról
és a beolvasztó politika ekkor teljes sikert ért el.

Tagadhatatlanul túlságos gyorsnak képzelt folyamat még tökéletesen
nyugodt viszonyok közt is. Már pedig a római uralomnak Dáciában ebből
a nyugalomból nem sok jutott.

Eutropiustól³ tudjuk, hogy Hadrianus ki akarta üríteni a tartományt,
mert megtartása aránytalan áldozatot kívánt. Antoninus Pius korában
betörték a „szabad” dákok s az alsóilosvai és szamosújvári táborok
maradványai és leletei bizonyítják, hogy ha tartós sikert nem is értek el,
gondot, bajt és kárt, főleg nyugtalanságot éppen eleget okoztak.⁴ A 167
kora tavaszán a markomán-háború egyik láncszemeként Dáciát ért támadás
visszaverésére évek erőfeszítése volt szükséges. Még a legfontosabb hely-
ségek is, mint Napoca, Potaissa, Apulum rengeteg pusztulást szenvedtek,
maga a főváros, Sarmizegethusa is veszedelemben volt;⁵ a nyugati Érc-

¹ C. I. L. III. 1209., 1433., 1454., 1513., 7688., 7902., 7962.

² Részletes indokolás Dolg. Travaux i. h.

³ Eutropius, 6., 8.

⁴ Buday: A szolnokdobokai romai táborhelyek jelentősége. Az EME dési vándorgyűlésének emlékkönyve Kolozsvár, 1911.

⁵ C. I. L. III. 1416., 7969. Eph. Epigr. IV. 188.

hegységben megszűnt a bányászat¹ s többé nem virágzott fel. Nyilvánvalóan azért, mert a következő idők sem voltak biztonságosak.

A kimenekült dákokkal Caracallának és Macrinusnak² voltak harcai; de kellett lennie I. Maximinusnak is, ott lévén címei közt a Dacicus Maximus. Az utóbbinak uralkodása idején szerzik meg a gótok Olbia és Tyras területét, honnan nemcsak a Duna torkolatvidékére tesznek nem kívánt látogatásokat, hanem a mai Erdélybe is. Rövidesen a gepidák keltenek mozgalmat a keleti Kárpátok felől, ahol 256-ban Valerianus és Gallienus harcolnak³ s ezóta nincs nyugalom. Amit bizonyít az is, hogy ebben az évben megszűnik a tíz év óta megindult éremverés.

Annak a harmadik generációnak tehát – ilyen viszonyok között – aligha volt sürgős az összeolvadás; sőt a második nemzedék sem feledkezett meg a szabad hazáról.

De még ha idő és viszonyok kedveztek volna, sem volt meg a neo-latin nép kialakulásának lehetősége. Mert *az itt maradt dák lakosság nagyon kevés volt, az idetelepített pedig nem volt latin*. Eutropius már idézett helyéből tudjuk, hogy az ősi dák lakosság nagyon megcsappant. Sokat elpusztítottak a végső elkeseredéssel vívott védelmi harcok, sokan kivándoroltak s kívülről – a dák hagyományoknak megfelelően barbár szövetségesekkel egyetértésben – beütésekkel háborgatták (mint láttuk) a római tartományt, mindenesetre állandó – titkos – érintkezésben az itt maradtakkal.⁴ Az utóbbiak a rómaiak között aligha lehettek sokan, mert semmi nyomukat nem találjuk; hanem a hunyadi hegyekben lévő erődítéseikben várták, állandó harcok közt, a felszabadítást. Ezért lehetett olyan jelentős annak a 12.000 szabad dáknak a visszatérése, akiknek Sabinianus nevű császári helytartó adott földet, amit Dio Cassius megörökítésre érdemes eseménynek tart.⁵

Ugyancsak Eutropiustól tudjuk, hogy az alaposan megcsappant lakosságot telepítésekkel pótolták. Trajanus kezdte ezt a munkát, mely olyan eredménnyel járt, hogy Hadrianust már azzal beszéltek le a tartomány feladásáról, hogy nagyon sok az idetelepült.⁶ A telepések azonban nem itáliaiak és csak kis részük római polgár. Az arany vidéket dalmáciai bányászok lepték el, kik közül a *pirusták* nevét okiratos emlékeink, a verespataki bányákból kikerült viasz táblák igazolják. (C.I.L.III. p. 925. s köv.) A viasztáblákon szereplő nem barbár név nagyon kevés s az is görög. Aminthogy az aranyvidék telepítetteinek nagy része a birodalom keleti feléből való volt. Zalatnáról származó feliratos emléken találunk magát kifejezetten *civis Bithynus-nak* nevező latin nevű embert.⁷ Ugyancsak feliratos emlékeink mondják, hogy a mai Algyógy vidékén volt Germisara lakosságának egy része *galata* eredetű volt.⁸ Napocában Kr. u. 235-ben – tehát akkor, amikor a beolvasztásnak már szép eredményei kellett, hogy legyenek – van egy *collegium Asianorum*. Jellege úgy a tisztviselők

¹ D . Czerni Béla: Alsófehérmegye tört. a római korban. Nagyenyed, 1901. 103. lap.

² Dio Cassius, LXXVIII. 27.

³ Hist. Aug. Aur. 11.

⁴ Dolgozatok, Travaux. 1912. III. évf. i. cikk.

⁵ LXXII. 3.

⁶ Alighanem inkább gazdasági okai voltak a dolognak, mert feliratos emlékeink tanúsága szerint a hunyadi és érchegységi bányákban nagy volt a kapitalista érdekeltség, elsősorban a császárhoz közelálló körökben.

⁷ Dolgozatok, Travaux, 1916. (YII.) 77. lap.

⁸ C. I. L. III. 1394.

címeiből, mint a tagok neveiből következtetve – tisztára görög.¹ Ugyanott közelebről is meghatározható, más kisázsiai eredetű lakosság is volt, még pedig cariai és syriai.² A Napocától nyugatra feküdt Macedonica neve nyilvánvalóan az ottani lakosság makedón eredetére vall.

Különben abban a tekintetben, hogy milyen heterogén elemekből alakult Dácia rómaikori lakossága, igen jól felvilágosítanak a feliratos emlékek. Ha az ezeken szereplő neveket tanulmányozzuk, a következő eredményre jutunk: a) Elenyészően kevés a tiszta latin név; majdnem kizárólag magasabbrangú katonai és polgári tisztségek betöltői viselik e neveket, l-) Vannak kétségtelenül nem római (latin) nevek, melyeket a cognomen árul el: Diocles, Zmaragdus, Addebar, Semeus, Oceanus, Socrates, Leonas, stb., stb.; ezek a leglatinabb nomen mellett is nem latin eredetre vallanak, c) Végül kifogástalan latin alakú és hangzású nevek, melyekről azonban kimutatható, hogy gazdájuk itt szerezte a római polgárjogot vagy azért, hogy mint teljesjogú polgár annál szivesebben jöjjön ide, vagy későbbi polgárjogszerzés révén (kiszolgált katona, felszabadult rabszolga). Az utóbbi kategóriába tartoznak a császárnévvel egyező nőnének. Ulpius, Flavius, Aelius, Antoninus, Aurelius stb. nőnének csalhatatlanul arra mutatnak, hogy a római polgárjogot az illető Trajanustól, Hadrianustól, Antoninus Piustól, Marcus Aureliustól, stb. nyerte. Számbevettem a Corpus Inscriptionum Latinarum III. kötetének supplementaiban³ szereplő összes nem állami jellegű feliratos emlékeket, sírköveket, fogadalmi oltárokat stb., illetőleg a rajtuk talált neveket. Az eredmény az, hogy 368 név közül 254, vagyis 69% viselője kétségtelenül *nem itáliai* eredetű; a többről ezt nem lehet biztosan megállapítani a nevek alapján, de az, hogy azok közt is van sok olyan, szintén nem szenvedhet kétséget. Ha egyébként kifogástalan latin nevet találunk olyan fogadalmi oltáron, melyen Jupiter Optimus Maximus Dolichenusnak, Heliopolitanusnak, Sardendusnak, Commagenusnak, Tavianusnak, Hercules Magusanusnak, Dea Syriának, Serapisnak, Isisnek, Magna Maternek stb., vagy összefoglalóan Dibus Deabus! que patriis, Diis patriis, szóló ajánlást olvasunk, nyilvánvaló okunk van arra az állításra, hogy az a szép latin nevű ember csak jogilag római polgár, de még nem latinosodott el; jó polgárhoz illően és rangjának megfelelően az állam hivatalos nevének hívja ugyan istenét, de e név alatt nem az állam, hanem a maga hazai istenét tiszteli. Még inkább áll ez arra, aki fogadalmi tárgyára nem is vésett szöveget, hanem az azon lévő Demeter, Hekate, Kybele, Priapus, főleg Mithras, a Dionysos és más keleti kultusz köréből való ábrázolások vallanak helyette annál érthetőbben.⁴ Malagbel, Debellaamon, Benefal és Manavat⁵ istennevek lehetnek latin szövegbe foglalva, de azért éppen úgy syriai áldozóra mutatnak, mint a héber betűs feliratok.⁵ Lehetetlenség az elmondottak után más következtetésre jutnunk, mint arra, hogy a római uralom alatt idetelepített lakoságnak elébb magának kellett volna

¹ C. I. L. III. 870.

² U. o. 859., 860., 875., 1130-1138. Eph. Ep. I. 373.

³ A C. I. L. Szegeden nincs meg. Budapestről pedig csak a suppl. kötetét kaphattuk le használatra kölcsön, mert a törzskötetek ott is használatban voltak. A százalékos végeredmény tekintetében azonban aligha lesz lényeges eltérés, ha az összes emlékeket is vesszük számba.

⁴ Az erdélyi múzeumok tele vannak ilyen tárgyakkal, melyek közlése és magyarázása megindult, de Trianon egyelőre véget vetett ennek is.

⁵ C. I. L. III. 7954-56. és Arch. epigr. Mitt. 1882. 1-0-1.

ellatinosodnia, hogy aztán az itt talált őslakosságot magába olvasztva, az a bizonyos neo-latin nép létrejöheszen.

Kinek volt a feladata ez az ellatinosítás? Azzal a kontinuitás legmeggyőzősebb hívei is tisztában vannak, hogy a polgári hivatalos apparátus ezt a nagy munkát el nem végezte. Tehát nem is beszélnek róla.

Annál nagyobb szerepet tulajdonítanak a katonaságnak. Idillikus leírásokat olvasunk, hogy a legionáriusok milyen szívélyes kapcsolatot tartottak fenn a bennszülött családokkal, azokkal összeházasodtak s ezen a révén azokig gyorsan elrómaiastították. Ennek a poétikus elképzelésnek alapvető hibája, hogy nem más színes buboréknál, mely azonnal szétpukkan, mihelyt hozzáérünk.

Eszerint a legionáriusok mind ősitáliei származásúak voltak. Ez azonban óriási tévedés. Mert akkor, amikor Dácia római tartomány volt, a légiókat csakugyan római polgárokból, de nem Itáliából, hanem a tartományokból sorozták. Köztudomású, hogy már Vespasianus – Itália elnéptelenedése és az ottani lakosság kevésbé alkalmas volta miatt – megszüntette onnan a legiók számára való sorozást. Hadrianus óta pedig a kiegészítés annak a tartománynak a területéről történt, melyben az illető legio állomásozott. Minthogy pedig Dáciában a római polgárjoggal bírók száma Hadrianus korában még kevés volt, bőkezűbben kellett azt adományoznia úgy neki, mint közvetlen utódainak. Innen az a sok Aelius, Antoninus, Aurelius nevű polgár, akiről fentebb volt szó.

Mindenesetre tény, hogy a légiók tisztjei – minden légióban jó esetben két tucat ember – régi római vagy teljesen elrómaiásodott családból valók voltak; a többi 5-6000 tagja a légiónak a már jellemzett tarka összetételű lakosságból került ki. Az is bizonyos, hogy a légiók hivatalos nyelve a latin volt; sokkal kevésbé valószínű azonban az, hogy a szolgálati nyelv is az lett volna. A hivatalos vallás a császárkultusz, mellette Jupiter és Mars tisztelete. Azonban már a II. sz. dereka óta a két utóbbi háttérbe szorul a Mithras-kultusz mellett, amely pedig nem latin. Dáciában előbb egy, később két legio volt; a legio létszáma 5-6000 ember. Legfeljebb 12.000 embernek, akkora területen még akkor sem nagy sikere lett volna a művelődés átalakítása terén, ha azok mind egy kultúrájúak, őslatin eredetűek és nincs más feladatuk; holott láttuk, hogy éppen elég katonai feladat jutott osztályrészükül. A jelzett összetétel mellett azonban aligha lehetett nagyobb sikerük Dácia elrómaiásításában. mint a székelyudvarhelyi, marosvásárhelyi székely, illetőleg a gyulafehérvári román ezredeknek annak idején Bosznia és Hercegovina – elnémetesítésében. Vagy – hogy még pontosabb legyen az összehasonlítás: mint amilyen sikerük lett volna az anektált osztrák-magyar tartományok elnémetesítése terén az onnan sorozott u. n. bosnyák ezredeknek.

A légionáriusoknak a bennszülöttekkel való összeházasodását nagyon megnehezítette és ezzel kivételessé tette az, hogy a legionáriusok római polgárok voltak, a bennszülöttek – és éppen a dákok – nem. Az ilyen társadalmi (hát még jogi és rendi!) különbség még a XX. sz.-ban is nagy akadály a összeházasodásnak.

Ha nem becülhetjük sokra a légiók asszimiláló hatását, semmi szerepet sem tulajdoníthatunk e téren a segédcsoportoknak. Ezeknek csak parancsnokaik voltak római polgárok, ők maguk polgárjog nélküli alattvalók. A határon állomásoztak 500 vagy 1000 főből álló csapattestekben. Szülőhelyükről rendszeresen messze vitték és gyakran cserélgették őket, hogy hűségükben annál jobban megbízhasanak. Dáciában valami 10 hispaniai,

kb. 6 britanniai, mintegy 4 germániai, legalább 10 galliai eredetű, de makedónokkal és bosporanusokkal felfrissített, 4 alpesvidéki, 8 pannóniai és balkáni, 10-nél több afrikai, valami 20 ázsiai segédcsoport fordult meg az idők folyamán. Ezek a római műveltségnek semmivel sem méltóbb képviselői, mint korunkban a különböző színes katonák az hangol és francia műveltségnek; asszimiláló hatásuk is legfeljebb annyi lehetett, vagy még kevesebb, hiszen kevésbé lakott területeken, a határon állomásoztak.

Kétségtelenül nagy szerepe lehetett volna e téren a kereskedelemnek. Azonban éppen román ember, jelenleg a bukaresti egyetemen az ókori történelem és archeológia tanára mutatta ki, hogy a kereskedők között elvétve ha akad itáliai.¹ Még jelentősebb ebből a szempontból az a megállapítása, hogy szervezeteik alakítása nem kereskedelmi, hanem nemzetiségi, illetőleg – ami egyébként körülbelül ugyanannyit jelent – vallási szempontok szerint történt.² Az ellatinosítás terén tehát aligha tettek szolgálatot. A római eszmének irodalmi utón vagy iskoláztatás által való terjesztéséről a bennszülöttek és bevándoroltak között, természetesen szó sem lehet.

Ámbár a fentebb elmondottak után körülbelül tisztában lehetünk az igazsággal, még egy lehetséges és könnyen megtévesztő ellenérvet kell vizsgálat alá vennünk: *azt a tényt, hogy Galliában és Hispániában csakugyan alakult ki neo-latin nép, az őslakosság és a rómaiság egybeolvadásából.*

Ezzel szemben igen egyszerű volna arra hivatkoznunk, hogy viszont sem Pannoniában, Noricumban, Rhaetiában, Germániában, sem Britanniában nem ment végbe ilyen folyamat. Azonban ne intézzük el ilyen egyszerűen a kérdést, mert hiszen pontosan megmondhatjuk az okot is.

Galliában az expanzivitás teljes erejében lévő római köztársaság dolgozott, valóban itáliai, régen elrómaiásodott polgárokból álló légiókkal és Caesar vezetése alatt, kinek egyéni céljai voltak a tartomány megszervezésével. Pár év alatt sikerült a politikai ellenállást megtörnie s az akkor már elvirágozott és hanyatló kelta műveltség természetesen olvadt bele a rómaiba, mely ekkor már göröggel telített. A talajt régóta előkészítették a tengerparti görög gyarmatok és a római provincia. A magát ekkorra már kiélt keltaság tehát a politikai függetlenség elvesztése után egész természetesen, mondhatni észrevétlenül hódolt meg a rómainak művelődés tekintetében is.

Hispániában két évszázadon át harcolt a római köztársaság, előbb a punokkal, később a bennszülöttekkel. Sertorius a polgárháborúk folyamán valóságos ellenbirodalmat alakított ottan, melynek kormányzásába éppen úgy bevonta az előkelő bennszülötteket, mint az általa alapított latin iskolába azok gyermekeit. Mégis kerekén 200 esztendőbe került a bennszülöttek ellenállásának teljes megtörése, s a rohamos ellatinosodás csak ekkor kezdődött.³

A beolvasztásnak a köztársaság korában igen hatásos eszköze volt a római polgárjog adományozása. Mert aránylag szűken mérték a tarto-

¹ Dr. Parvan, Vasile: Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreiche. Breslau, 1919.

² I. m. 123. lap.

³ Ez a hispániai analógia különösen csábító, mert ott is, mint Dáciában, az őslakosság- fejlett kultúrával bírt és azt éppen olyan elszántan védte szabadságával együtt. De Dáciában nem volt annyi ideje Rómának, mint ott.

mányi bennszülött lakosságnak s aki megkapta, annak valóban értékes kiváltságot jelentett, valóságos jogemelést. Természetes, hogy az ilyen nagy kiváltsághoz jutott egyének és családok igyekeztek mindenben méltó római polgárokká lenni, s az elrómaiásodás egy-két nemzedék alatt az ilyeneknél tökéletesen végbe ment. Jó analógiául kínálkozik a magyar nemesség példája abból az időből, amikor még a nemesség adományozása nem volt egyszerű titulus sine vitulo.

Augustus óta ebben a tekintetben nagy változás történik, aminek magyarázata a köztársaság és az abszolút monarchia tartományi politikájának alapvető különbségében keresendő.

A köztársaság korában tudvalevőleg a tartományok praedia populi Romani, azaz a római államot képviselők szabad prédája. Ha tehát valaki bennszülött római polgárjogot kapott, egyfelől megszabadult a prédáltatástól, sőt – kellő alkalmazkodással -- maga is a zsákmánylók közé állhatott.

Ezzel szemben Augustus nem mondta ugyan, hogy „az állam én vagyok”, de gyakorolta azt az elvet, ami minden abszolút uralomnak egyedül nyújthat tartós alapot: nekem minden alattvalóm egyaránt kedves, rangra, fajra és vallásra való tekintet nélkül, ha az én uralmi és családi politikám érdekeit szolgálja. Ennek következtében gondoskodott róla, – még pedig nagyon erélyesen – hogy a tartományokban az önkényeskedések megszűnjenek s *mindenki* megkapja a maga igazát. Minthogy ennek következtében most már nem okvetlenül kellett római polgárnak lennie valakinek ahhoz, hogy a maga igazságát megtalálja; másfelől a római polgárjog sem volt elég jogcím az igazságtalanságok büntetlen elkövetésére, – világos, hogy bár szép és jó dolog volt római polgárnak lenni, mégsem volt meg a polgárjognak az a nagy varázsa, mint a köztársaság korában.

Akkor természetesnek tartották, hogy minden római polgár tud latinul. Claudius császárnak – Augustus harmadik utódának, aki 41-54-ig uralkodott – azonban már alapvetően kellett kimondania, hogy: „Non Romanum jure esse, qui sermonem eum nesciret.” Ez az idézet nálunk az utolsó félévszázadban nagyon gyakran szerepelt és ma is szerepel azokban az új „nemzeti” államokban, melyekben nagyon sok a nemzetiség, vagy amint ma mondják: nemzeti kisebbség. És Claudius korában is kétségtelenül ugyanazt jelentette, amit ma, hogy t. i. sokan, feltűnően sokan vannak az államnak olyan teljesjogú polgárai, akik az állam nyelvét nem tudják. Akkor is hiábavalónak bizonyult minden esetleg erőszakos beavatkozás, mert a folyamatot megállítani nem lehetett. Azoknál a dáciai polgárjogadományozásoknál, melyekről a nevekkel kapcsolatosan szóltunk, az volt a vezető gondolat, hogy a katonai sorozások eredménye megfelelő emberanyag legyen, nem pedig az állammelyelvtudása. Aminthogy Caracalláról is azt jegyezték fel, hogy 217-ben a polgárjogot minden jogilag szabad alattvalójára terjesztette ki, nem pedig csak azokra, akik latinul tudtak.

A római császárság korában tehát a tartományi polgárság egyrésze nemcsak nem itáliai eredetű, hanem latinul sem okvetlenül tudott.

Hasonló folyamat állapítható meg a szellemi élet terén, melynek kezdete azonban jóval messzebbre, a köztársaság korába nyúlik vissza. Megnyilvánul elsősorban a már egyébként is teljesen elgörögösödött nemzeti istenekkel szemben való közönyössé válásban, továbbá az irodalomban; a művészet – mint tudjuk – Rómában sohasem volt nemzeti jellegű s majdnem pontosan ez mondható a tudományosságra.

Mindezek következtében a Kr. u. II. századra, mikor Dácia elrómaiá-

sítása esedékessé vált, a római szellem nemcsak expanzivitását veszítette el, hanem – a keresztyén és zsidó üldözésekben – már védekezni kénytelen s a végén is ő marad alól. Különösen áll ez a birodalom keleti felére, melynek nyugati határára esik Dácia. A Balkán északi fele a legkülönfélébb keleti művelődési hatások gyűjtőmedencéje a Kr. u. első három században s Dácia földje művelődési tekintetben ennek a területnek függvénye. A két terület múzeumi anyagának futólagos áttekintése cáfolhatatlan bizonyítékokat szolgáltat ehhez a megállapításhoz.

A történelmi, archaeologiai és jogi megvilágítás után kísérhetjük meg az összeolvadás kérdésének lélektani megvilágítását is.

A kontinuitás hívei úgy gondolják, hogy a már Trajanus által megkezdett elrómaiásítás igen rövid idő alatt latinná, kis Galliává tette Dáciát, ahol már az első, második nemzedék teljesen megtanult latinul, elsajátította a latin kultúrát, elhagyta ősei hitét, nyelvét, szokásait, hogy fenntartás nélkül behódoljon a rómainak. Annak a rómainak, mellyel másfélszáz esztendő – Caesar óta – készült a leszámolásra s amelyet egy emberöltővel elébb úgy megalázott, hogy Domitianus császárnak rendes évdíjjal kellett megvásárolnia a békét; annak a rómainak, mely Trajanus első háborújában: csak igen kis eredményt tudott elérni, óriási áldozatok árán! Mindentől eltekintve, lélektanilag is képtelen az ilyen feltevés.

Világos ezek után, hogy ezzel a felfogással lépten-nyomon ellenkező tényékbe kell a szakembereknek botlaniok. A tények azt bizonyítják, hogy: Dácia római kori lakossága és ennek következtében műveltsége is, rendkívül tarka összetételű volt s benne nem a latin, hanem a keleti színek uralkodtak. Elébb ezeket kellett volna egységessé összeolvasztani, – mint az legegésőbb Itáliában, majd Galliában és Hispániában történt, – hogy aztán az itt maradt dákok is beleolvadjanak. A nagy munkához azonban Rómának akkor már nem volt ereje, de ideje sem. Mindössze az történt tehát, hogy a hivatalos nyelv és intézmények szálaival sokszínű bokrétává kötötte össze őket. Amikor a kapocs széttört, a virágfajták is szétestek. Nem keletkezett belőlük neo-latin nyelv és nép, mert ennek nem volt meg egyetlen feltétele sem.

A dáko-román kontinuitás elmélete ezzel – kivált miután megtette a maga politikai szolgálatait – az ábrándok ködébe foszlik. Zsíros parókiák verandáin és méheseiben ugyan még sokáig fognak álmodozni kis intelligenciájú pópák a „római” nagyságról, mely ime a feltámadás útján van. Hirdetni is fogják népüknek. A komolyabb nyugati nevelést kapott szakemberek azonban már is megtagadták a kizárólagos dáciai származás elméletét.

Az erdélyi származású Densusianu Ovid bukaresti filológus már 1902-ben azt vallotta, hogy a román nyelv a Balkán-félszigeten és Dáciában (ill. Erdélyben) *egyidőben* keletkezett.¹ Az egykor cernovici, ma kolozsvári román filológus, a szintén erdélyi származású Puscariu Sextil² szintén azt tanítja, hogy a mai román nyelv *két* helyen – a Duna alsó folyásától délre és északra – alakult ki. A két központban való egyidejű kialakulás elvét vallja újabb Írásaiban Iorga Nicolae is, aminthogy általában ez ma a román szakemberek többségének álláspontja. Ellenben – az összeolvadás időtartamának kitolásával – a kontinuitás elméletét szolgálja

¹ Historie de la langue roumaine. Paris, 1902.

² Zur Rekonstruktion des Urrumänischen. 1910.

Diculescu-nak a gepidákról szóló tanulmánya, mely azt igyekszik főleg nyelvészeti alapon bizonyítani, hogy a Dáciában kialakult román néppel és nyelvvel szemben a gepidáknak ugyanolyan szerepük volt, mint a frankoknak a francia, a longobardoknak az olasz nép és nyelv kialakulásában.¹ Bogrea V., a kolozsvári egyetem tanára szétszedi ennek az elméletnek etymologiai alapozását, kimutatva, hogy Diculescu valósággal a paródiáig pángermán.² Nyelvészeti okokból veti el az elméletet a már említett Densusianu Ovid,³ nyelvészeti és történeti okokból Iorga Nicolae.⁴ Az archeológusok azonban (Parvan, Andriesescu) nagyjában elfogadják az alaptételt s különös érdeműl tudják be, hogy mint erre a korra egyetlen biztos adatszolgáltató tudománynak, az archaeológiának eredményeit is tekintetbe veszi.⁵

Bizonyos ezek után, hogy a dákó-román kontinuitás elméletét belátható időn belül a román tudományosságnak is fenntartás nélkül meg kell tagadnia, ha az igazi tudományossággént való elismerésre igényt tart.

¹Diculescu C: Die Gépiden. I. köt. Leipzig, 1922.

²Anuariul Institutului de Istorie Nationala al Universitatii Cluj. II. 1923. évi. (megjelent Bucuresti, 1924.) 390-393. lapjain.

³Grai si suflet. Bucuresti, 1923.

⁴Majdnem kétségtelen azonban, hogy Iorga állásfoglalása csak időleges. Eltekintve az ő japszódikus elvi állásfoglalásaitól azért is, mert úgy látszik, nem ismeri az ő székelyelméletét, a Diculescu elméletével összekötő dr. Karácsonyi János-féle legújabb tanítást. Iorga szerint u. i. a székelyek elmagyarosodott románok; Karácsonyi szerint a székelyek gepida leszármazók; Diculescu szerint a románok szintén a gepidáknak köszönhetnek nagyon sok jelleget. Így nyújt Iorga odavetett politikai nyilatkozatának tudományos alapot a gepida-elmélet.

⁵NB. Az a módszer, ahogyan Diculescu az archaeológiai tényeket felhasználja, minden, csak éppen nem tudományos.